

Woortmansdijk 18 te Westerbroek (gemeente Hoogezand-Sappemeer)

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Administratieve gegevens

provincie: Groningen
gemeente: Hoogezand-Sappemeer
plaats: Westerbroek
toponiem: Woortmansdijk 18
bevoegd gezag: gemeente Hoogezand-Sappemeer
opdrachtgever: gemeente Hoogezand-Sappemeer
centrumcoördinaat: 239.339/578.902
kaartblad: 7D
onderzoeksmeldingsnummer: 3981356100
beheer documentatie: Libau, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, gemeente Hoogezand-Sappemeer en E-depot
uitvoerder: Libau
auteur: B. Danhof
autorisatie: N. van der Mei
rapport: 15-261
telefoon: 050-3126545
e-mail: archeologie@libau.nl

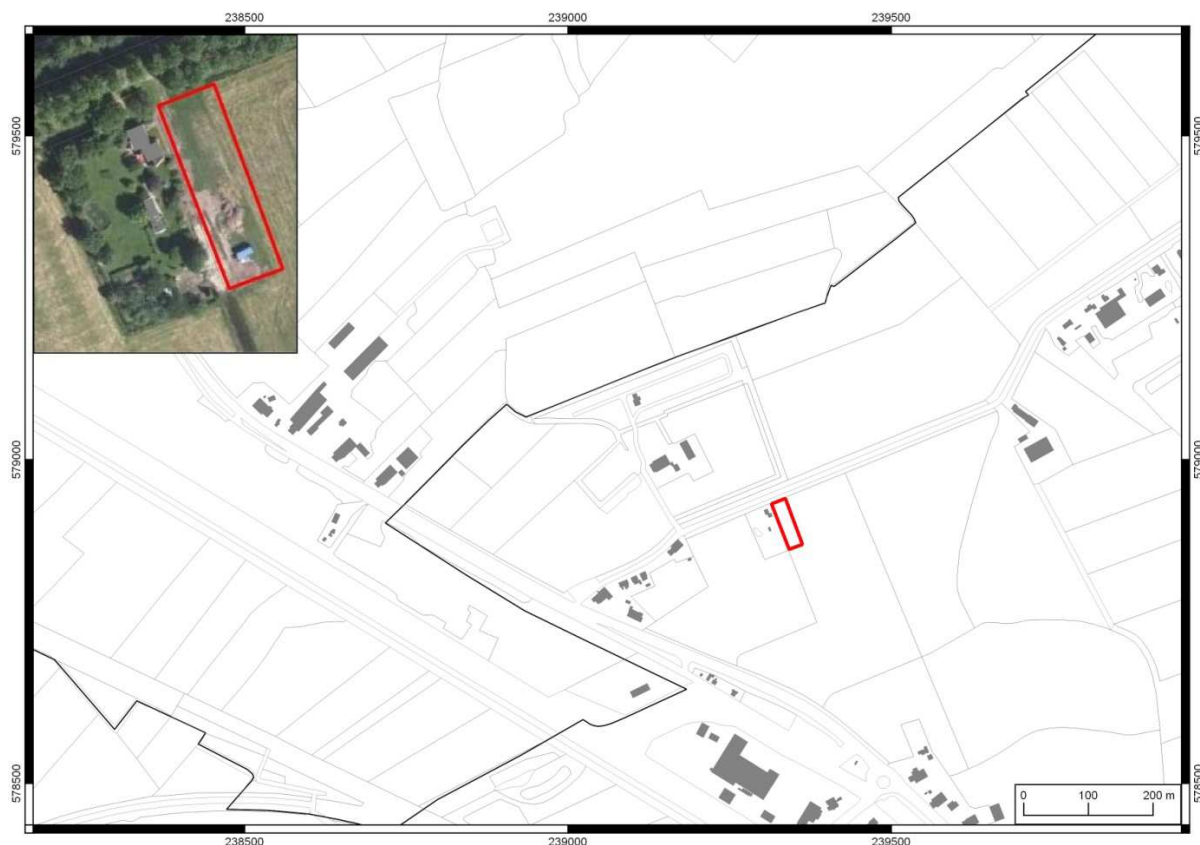

Woortmansdijk 18 te Westerbroek (gemeente Hoogezand-Sappemeer)

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Planvoornemen

In opdracht van de gemeente Hoogezand-Sappemeer, vertegenwoordigd door dhr. H. Berghuis, is een bureauonderzoek uitgevoerd voor Woortmansdijk 18 te Westerbroek in de gemeente Hoogezand-Sappemeer (zie figuur 1). Aanleiding voor het onderzoek is het opstellen van postzegelbestemmingsplan voor het perceel N00916. De bestemming wordt gewijzigd van de bestemming agrarisch naar de bestemming wonen. De locatie wordt hieronder verder aangeduid als plangebied.

Figuur 1: De locatie van het plangebied Woortmansdijk 18 te Westerbroek is aangegeven met een rood kader. In de inzet is een detailopname van het plangebied weergegeven.

Aardkundige en landschappelijke informatie

Het plangebied ligt in het oude stroomgebied van de rivier de Hunze. Deze rivier liep tot ver in de middeleeuwen vanaf Gasselte (Drenthe) tot aan de Lauwerszee. Rond 1400 werd de Hunze echter ten zuidoosten van het plangebied afgedamd en aangetakt op het Schuitendiep (vroegst gegraven deel van het Winschoterdiep). Tegenwoordig mondt de Hunze (ten noorden van het Zuidlaardermeer Drentsche Diep genoemd) bij Waterhuizen uit in het Winschoterdiep.

Het plangebied maakte in het paleolithicum en mesolithicum deel uit van een bewoonbaar dekzandgebied. Met name goed ontwaterde zandgronden nabij rivieren zoals de Hunze zullen in trek zijn geweest als verblijfplaats. Na afloop van de laatste ijstijd vernatte het gebied echter en ontstond op grote schaal veengroei. De bewoningsmogelijkheden namen hierdoor af en uiteindelijk werd het gebied onbewoonbaar. Geleidelijk vormde zich hier een veenpakket van ongeveer 2,5 m dikte (Molema 2003, p.22).

In de loop van de middeleeuwen begon men met de ontginning van het hoogveen. Door het graven van lange sloten, uitmondend in de Hunze, werd het veen ontwaterd en zodoende geschikt gemaakt voor landbouw en turfwinning (Molema 2003, p.22). Rondom Westerbroek ontstond hierdoor een opstreckende verkaveling die was georiënteerd op de Hunze (zie figuur 4). Door de verveningen is het oorspronkelijke veenpakket vrijwel geheel

verdwenen, waardoor op veel plekken het prehistorische maaiveld (dekzand) weer aan de oppervlakte is komen te liggen. Met de ontginning van het veengebied werden ook veendijken aangelegd. Deze werden aangelegd aan de rand van woeste venen of op kerspelgrenzen en dienden als bescherming tegen het zure veenwater uit het nog niet ontgonnen gebied. De Woortmansdijk (Oude Dijk), waar het plangebied aan ligt, vormt een dergelijke waterkering (Molema 2003, p.22-23).

Op de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen is aangegeven dat het plangebied op een vlakke getij-afzettingsvlakte is gelegen (code Mv2; zie bijlage *Fysisch geografische kaart*). Verder is te zien dat het plangebied net aan de rand van een kwelderwal ligt. De oude meanders van de rivier de Hunze zijn ook zichtbaar op de fysisch geografische kaart. Ten noorden, oosten en zuiden van het plangebied liggen ontgonnen veenvlaktes.

De bodemkaart laat zien dat het plangebied in het oude stroomgebied van de voormalige rivier de Hunze ligt. Doordat de rivier de Hunze in directe verbinding stond met de zee, werd tot ver in het binnenland klei afgezet. Hierdoor bestaat de bodem binnen het plangebied uit knippige poldervaaggronden (code gMn83C; zie bijlage *Bodemkaart*). Op basis van boorgegevens uit het DINOloket wordt duidelijk dat in de omgeving van het plangebied dekzand op een diepte voorkomt variërend van 90 centimeter beneden het maaiveld tot ongeveer 5 meter beneden het maaiveld. Door vervening is het oorspronkelijke veenpakket ten noorden van het plangebied grotendeels verdwenen, waardoor het prehistorische maaiveld (dekzand) weer aan of nabij de oppervlakte is komen te liggen. Ten zuiden van het plangebied is nog wel restveen aanwezig. Ten zuiden van het plangebied bestaat de bodem voornamelijk uit weideveengronden op zeggeveen, rietzeggeveen of (mesotroof) broekveen (code pVc) of koopveengronden op zand (code hVz). Ten noorden van het plangebied komen moerige podzolgronden (code vWp en zWp) en veldpodzolgronden voor.

De kaart van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) laat de relatieve hoogten in het landschap zien. Ten zuidwesten van het plangebied is de flank van de Hondsrug nog net te zien (zie bijlage *Hoogtekaart* en figuur 2). In noordelijke en oostelijke richting gaat de Hondsrug over naar de Hunzevlakte en neemt de hoogte af. In grote delen van dit voormalige veengebied is het reliëf van het pleistocene dekzandlandschap goed te zien. Ook zijn op de hoogtekaart de oeverwallen te zien die nabij het plangebied liggen.

Figuur 2: Hoogteverschillen in en rondom het plangebied (AHN2; nationaalgeoregister.nl). De rode, oranje en gele tinten op de kaart geven de relatief hoge delen van het landschap aan; de groene en blauwe tinten de relatief lage delen. De ligging van het plangebied Woortmansdijk 18 te Westerbroek is aangegeven met een zwart kader.

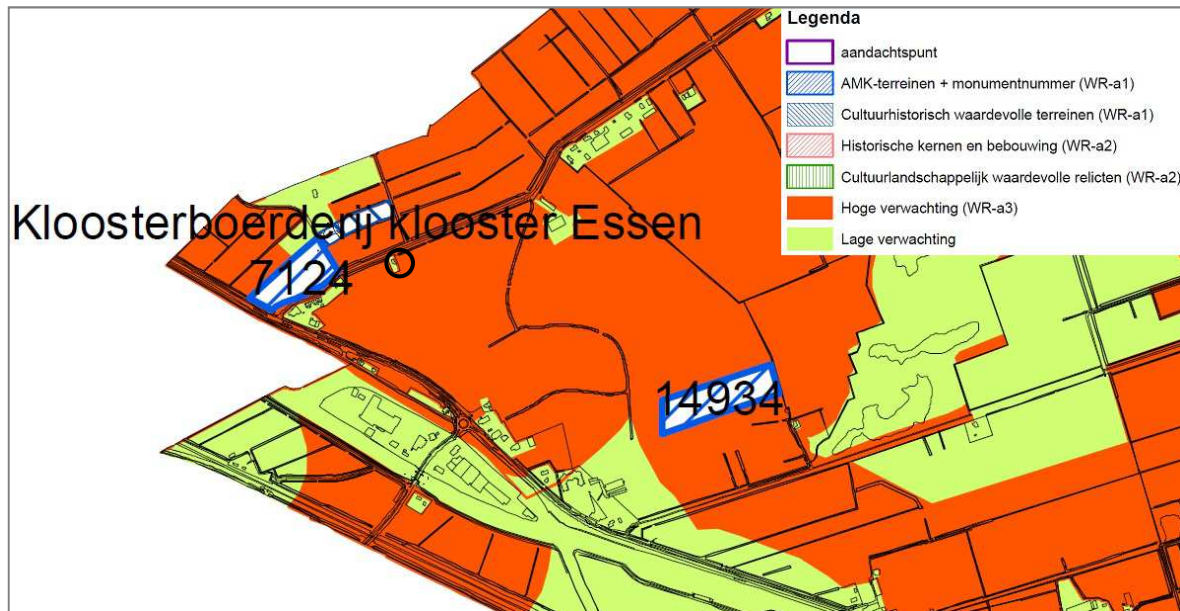
Archeologische informatie

Het plangebied is niet geregistreerd op de Archeologische Monumentenkaart (AMK; zie bijlage *Kaart archeologie*). Ook zijn uit het plangebied geen archeologische waarnemingen of vondstmeldingen bekend (geen waarnemingen geregistreerd in de archeologische database Archis). Circa 500 meter ten zuidoosten van het plangebied ligt een vindplaats met nederzittingsresten uit het mesolithicum en/of neolithicum en sporen van activiteiten uit de late middeleeuwen (AMK-terrein 14934 en vondstmelding 420047). Naar verwachting strekt deze prehistorische vindplaats zich verder uit dan de huidige terreingrenzen. Direct ten westen van het

plangebied ligt een terrein met resten van de 18de-eeuwse veenborg Delmina (AMK-terrein 7124). Verder naar het noordwesten ligt een terrein (AMK-terrein 15156) met sporen van het noordelijke deel van de Middeleeuwse Euvelgunnerweg. De weg is deels onverhard, hetgeen voor een oude toegangsweg naar Groningen zeer bijzonder is. De weg/dijk is geassocieerd met de rivier de Hunze en de Groenenburg of Gronenburg (een laatmiddeleeuwse versterking).

Op de archeologische beleidskaart van de gemeente Hoogezand-Sappemeer (Libau 2010) is aangegeven dat in het plangebied sprake is van een hoge archeologische verwachting (zie figuur 3).

Figuur 3: Uitsnede van de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de gemeente Hoogezand-Sappemeer (Libau, 2010). De ligging van het plangebied Woortmansdijk 18 te Westerbroek is globaal aangegeven met een zwarte cirkel.

Historische geografie

Op de kadastrale minuut (gemeente Hoogezand, sectie I blad 3) uit 1827 zijn de sporen van de vervening rondom het plangebied nog alom aanwezig (zie figuur 4). De directe omgeving van het plangebied wordt met name gekenmerkt door weilanden. Ten oosten van het plangebied liggen voornamelijk percelen die in de

Figuur 4: Uitsnede van de kadastrale minuut via HisGIS waarop met een rode cirkel het plangebied is aangegeven.

Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels (OAT) zijn omschreven als water en riet of als water zonder opbrengst (zie WatWasWaar & HisGIS). De percelen met water en riet waren in gebruik voor de vervening van laagveen en voor de rietproductie, terwijl de als water zonder opbrengst gekarteerde percelen waarschijnlijk al volledig waren uitgeveend. Aan de overzijde (zuidwestoever) van het Winschoterdiep lagen de hooilanden van Westerbroek. Het plangebied bestond destijds uit bouwland en tuin en was onderdeel van het Kloostergoed van Essen (HisGIS).

Op de topografische militaire kaart uit 1864 is de situatie in het plangebied ten opzichte van de kadastrale minuut uit 1827 niet gewijzigd. Ook de 20ste-eeuwse kaarten laten een ongewijzigde situatie zien. Het plangebied lijkt tot op heden ongewijzigd te zijn. De boerderij naast het plangebied dateert vermoedelijk uit 1937 (BAG viewer).

Overweging en advies

In de prehistorie maakte het plangebied deel uit van een uitgestrekt bewoonbaar dekzandgebied. De ligging in het oude stroomgebied van de voormalige rivier de Hunze aan de rand van een oeverwal, betekent dat het in het verleden een gunstige verblijfplaats kan zijn geweest. Na afloop van de laatste ijstijd vernatte het gebied en ontstond op grote schaal veengroei. De bewoningsmogelijkheden namen hierdoor af en uiteindelijk werd het gebied onbewoonbaar. In de loop van de middeleeuwen begon men met de ontginning van het veen. Met de ontginning van het veengebied werden ook veendijken aangelegd. De Woortmansdijk waar het plangebied aan ligt is een van deze oude veendijken.

Gezien de gunstige situering van het plangebied in het oude stroomgebied van de rivier de Hunze, de hoge ligging aan de rand van een oeverwal en het nog aanwezige microreliëf in de omgeving, wordt de kans op de aanwezigheid van archeologische resten uit het paleolithicum, mesolithicum en mogelijk ook het neolithicum in het plangebied groot geacht. Dit blijkt ook uit de aanwezigheid van een vindplaats (AMK-terrein 14934) ten zuidwesten van het plangebied, waar onder meer resten uit de steentijd zijn aangetroffen.

Libau adviseert daarom om de dubbelbestemming archeologie voor perceel N00916 te handhaven. Door middel van een booronderzoek kan eventueel worden vastgesteld of, en eventueel op welke diepte, in de ondergrond een podzolbodem aanwezig is en of in het plangebied nog kans bestaat op de aanwezigheid van intacte archeologische resten. Op basis van de onderzoeksresultaten uit het booronderzoek kan vervolgens worden vastgesteld of verder onderzoek noodzakelijk is of dat het perceel vrijgegeven kan worden. In het laatste geval kan de verwachtingswaarde worden bijgesteld naar een lage verwachting.

Bijlagen:

- Fysisch geografische kaart;
- Bodemkaart;
- Hoogtekaart;
- Kaart archeologie;

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl).

ANWB, 2004. *Topografische Atlas Groningen 1:25.000*. ANWB bv, Den Haag.

Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de provincie Groningen.

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Brood, P., A.H. Huussen & J. van der Kooi, 1999. *Nieuwe Groninger Encyclopedie*. REGIO-Projekt Uitgevers, Groningen.

Cultuurhistorische Waardenkaart Groningen. Provincie Groningen 2004.

Grote Historische topografische Atlas Groningen ± 1900 – 1930, schaal 1: 25000. Uitgeverij Nieuwland, 2006. Tilburg.

Grote Historische Atlas van Nederland, 1: 50000. Deel 2: Noord-Nederland 1851 – 1851. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990. Groningen.

HisGIS, Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).

Luchtfoto's Google Maps en Bing Maps.

Luchtfoto's Royal Air Force (RAF) via www.watwaswaar.nl.

Molema, J., 2003. Jagers, veenpioniers en stadsbestuurders (12.000 v. Chr. -1594). In: Broek, J. van den et al., *375 jaar Hoogezand en Sappemeer*. Stichting 400 jaar Veenkoloniën. Profiel Uitgeverij, Bedum.

Schroor, M & J. Meijering, 2007. *Golden Raand, Landschappen van Groningen*. In Boekvorm Uitgevers, Assen.

Snijders, F.L., 1985. *Fysische geografie in de provincie Groningen*. Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.

Stiboka, 1985. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1: 50.000. Uitgave 1973* Stiboka, Wageningen (Toelichting gepubliceerd in 1986; kaartopname door A.E. Clingeborg et al.).

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.

WatWasWaar, kadastrale minuten uit het begin van de negentiende eeuw en overige historische kaarten (www.watwaswaar.nl).

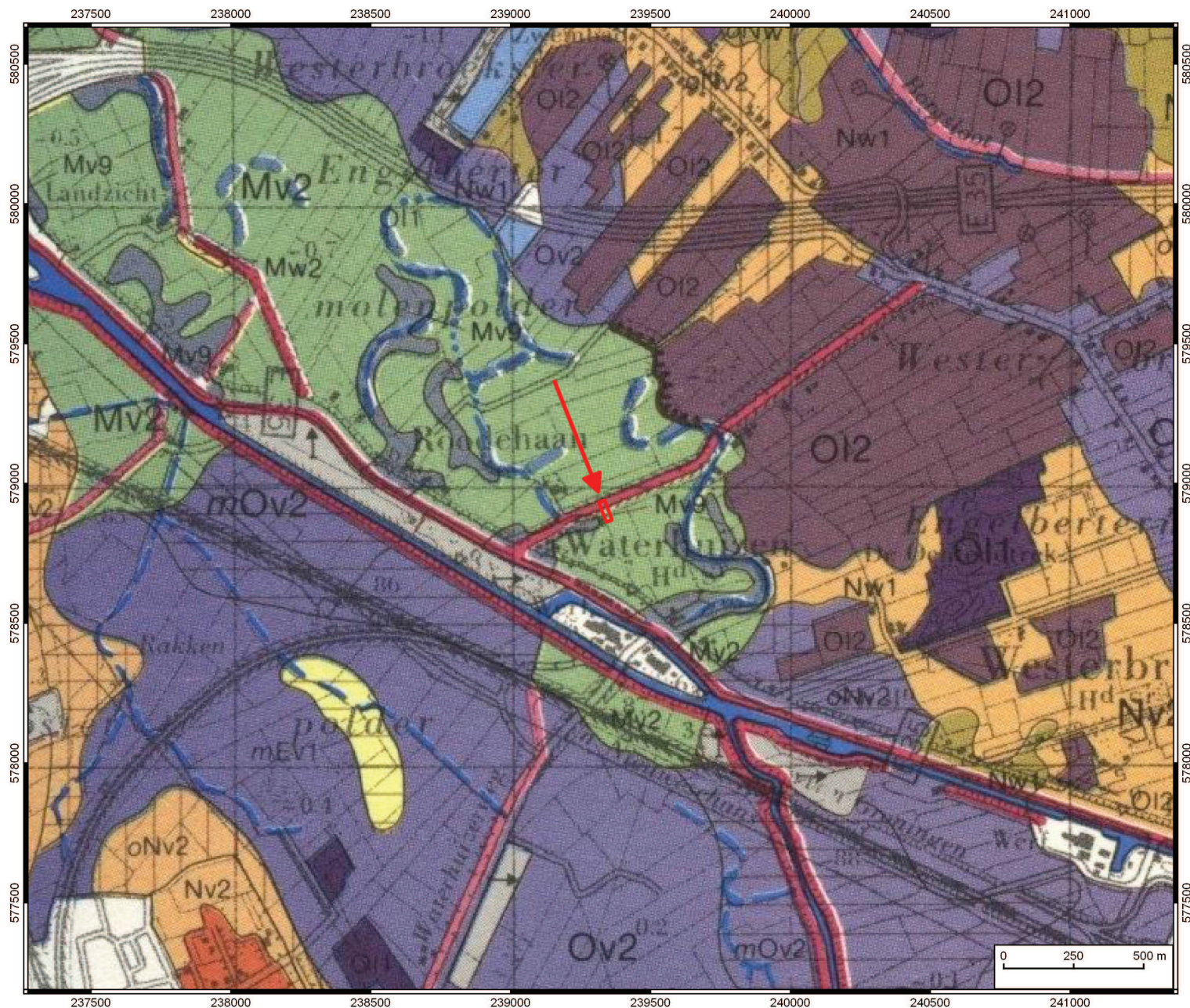
Archeologische perioden

paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300000 C14
paleolithicum midden	300000 - 35000 C14
paleolithicum laat	35000 C14 - 8800 v.Chr.
paleolithicum laat A	35000 - 18000 C14
paleolithicum laat B	18000 C14 - 8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 - 4900 v.Chr.
neolithicum	5300 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	5300 - 4200 v.Chr.
neolithicum vroeg A	5300 - 4900 v.Chr.
neolithicum vroeg B	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum midden A	4200 - 3400 v.Chr.
neolithicum midden B	3400 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
neolithicum laat A	2850 - 2450 v.Chr.
neolithicum laat B	2450 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd midden A	1800 - 1500 v.Chr.
bronstijd midden B	1500 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg A	12 v.Chr. - 25 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg B	25 - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd midden A	70 - 150 n.Chr.
Romeinse tijd midden B	150 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
Romeinse tijd laat A	270 - 350 n.Chr.
Romeinse tijd laat B	350 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen vroeg A	450 - 525 n.Chr.
middeleeuwen vroeg B	525 - 725 n.Chr.
middeleeuwen vroeg C	725 - 900 n.Chr.
middeleeuwen vroeg D	900 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen laat A	1050 - 1250 n.Chr.
middeleeuwen laat B	1250 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 - heden
nieuwe tijd A	1500 - 1650 n.Chr.
nieuwe tijd B	1650 - 1850 n.Chr.
nieuwe tijd C	1850 - heden

Fysisch geografische kaart

Woortmansdijk 18 te Westerbroek

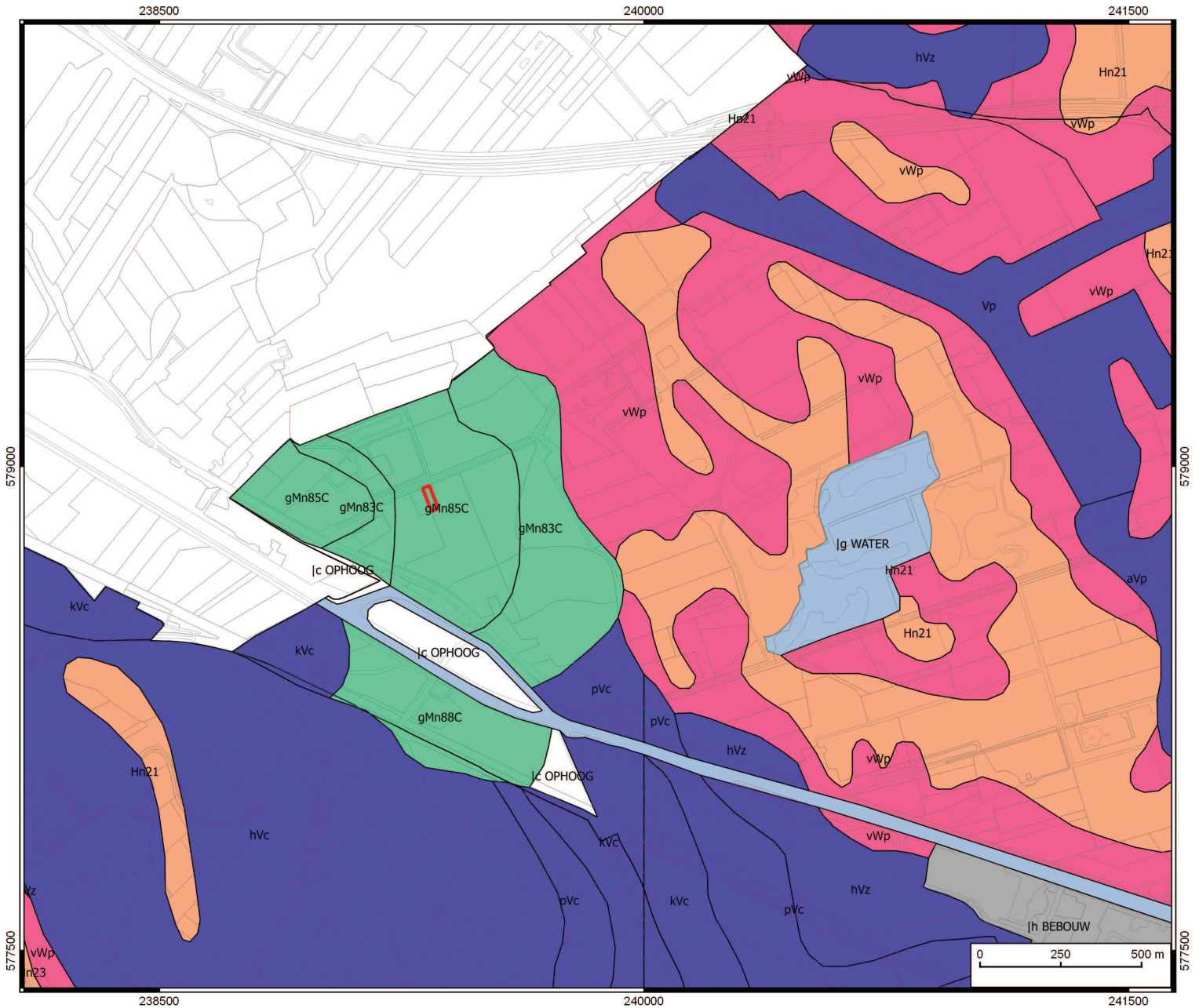
Legenda

- Plangebied Woortmansdijk 18 te Westerbroek
- Afgraving/ophoging/vergraving
- Bebouwde kom
- Ew1 - Geïsoleerde beek- of rivierduin
- Mv2 - Vlakke getij-afzettingenvlakte
- Mw2 - Oeverwal
- Nv2 - Vlakke dekzandvlakte
- Nw1 - Dekzandwieling
- OI1 - Petgat
- OI2 - Aangemaakt petgat
- Ov2 - Ontgonnen veenvlakte > 40 cm veen
- Water
- m met kleidek, 15-40 cm dik
- Mv9 - Kwelder/oeverwalachtige vlakte

Bodemkaart

Woortmansdijk 18 te Westerbroek

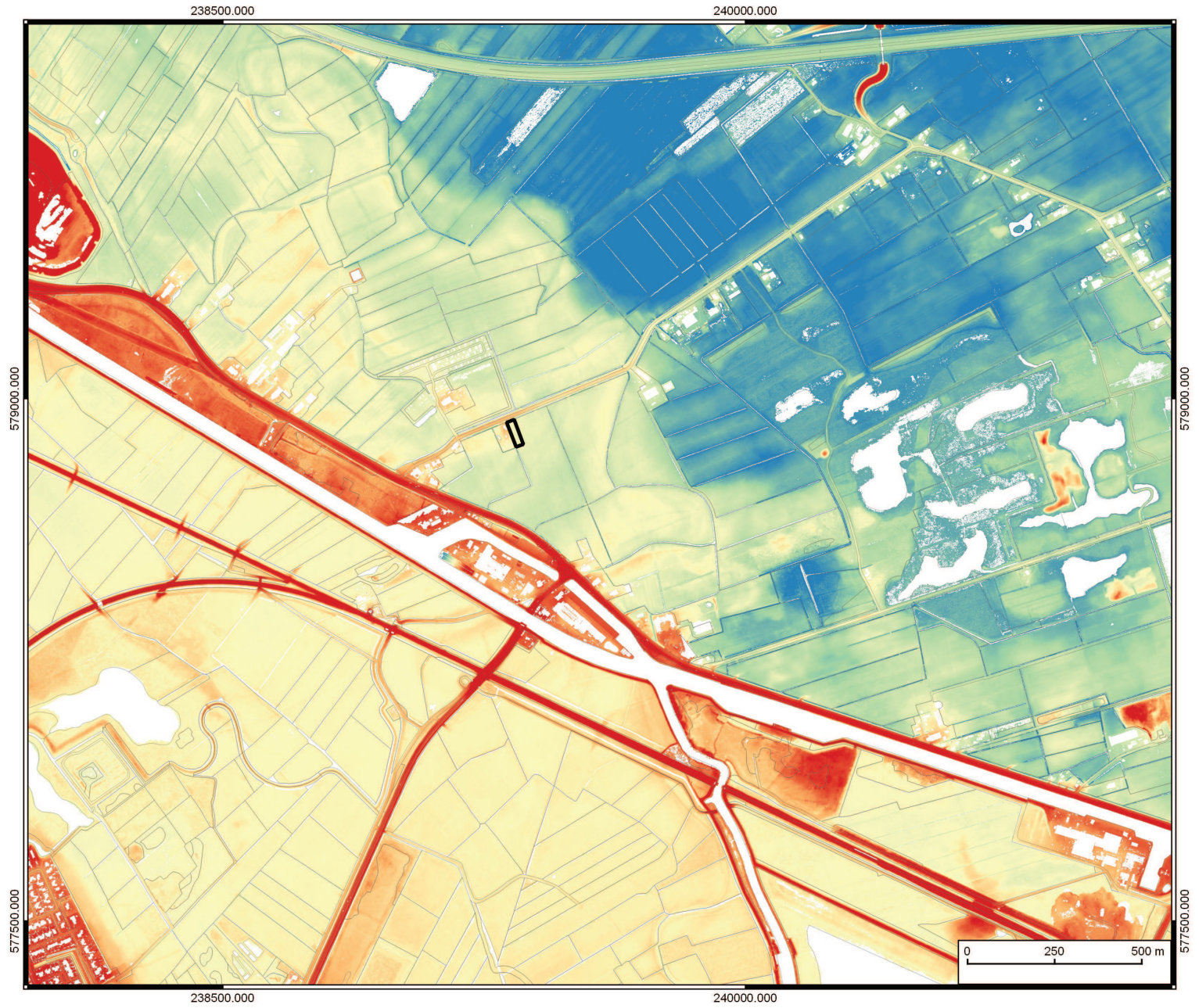
Legenda

- Plangebied Woortmansdijk 18 te Westerbroek
- lc OPHOOG
- lg WATER
- lh BEBOUW
- aVp: Madeveengronden op zand met humuspodzol, beginnend ondieper dan 120 cm
- cHn23: Laarpodzolgronden; lemig fijn zand
- gMn83C: Knippige poldervaaggronden; klei, profielverloop 3
- gMn85C: Knippige poldervaaggronden; klei, profielverloop 5
- gMn88C: Knippige poldervaaggronden; klei, profielverloop 4 of 4 en 3
- Hn21: Veldpodzolgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand
- hVc: Koopveengronden op zeggeveen, rietzeggeveen of (mesotroof) broekveen
- hVz: Koopveengronden op zand, beginnend ondieper dan 120 cm
- kVc: Waardveengronden op zeggeveen, rietzeggeveen of (mesotroof) broekveen
- pVc: Weideveengronden op zeggeveen, rietzeggeveen of (mesotroof) broekveen
- Vp: Vlierveengronden op zand met humuspodzol, beginnend ondieper dan 120 cm
- vWp: Moerige podzolgronden met een moerige bovengrond
- zWp: Moerige podzolgronden met een humushoudend zanddek en een moerige tussenlaag

AHN2-kaart

Woortmansdijk 18 te Westerbroek

Legenda

▭ Plangebied Woortmansdijk 18 te Westerbroek

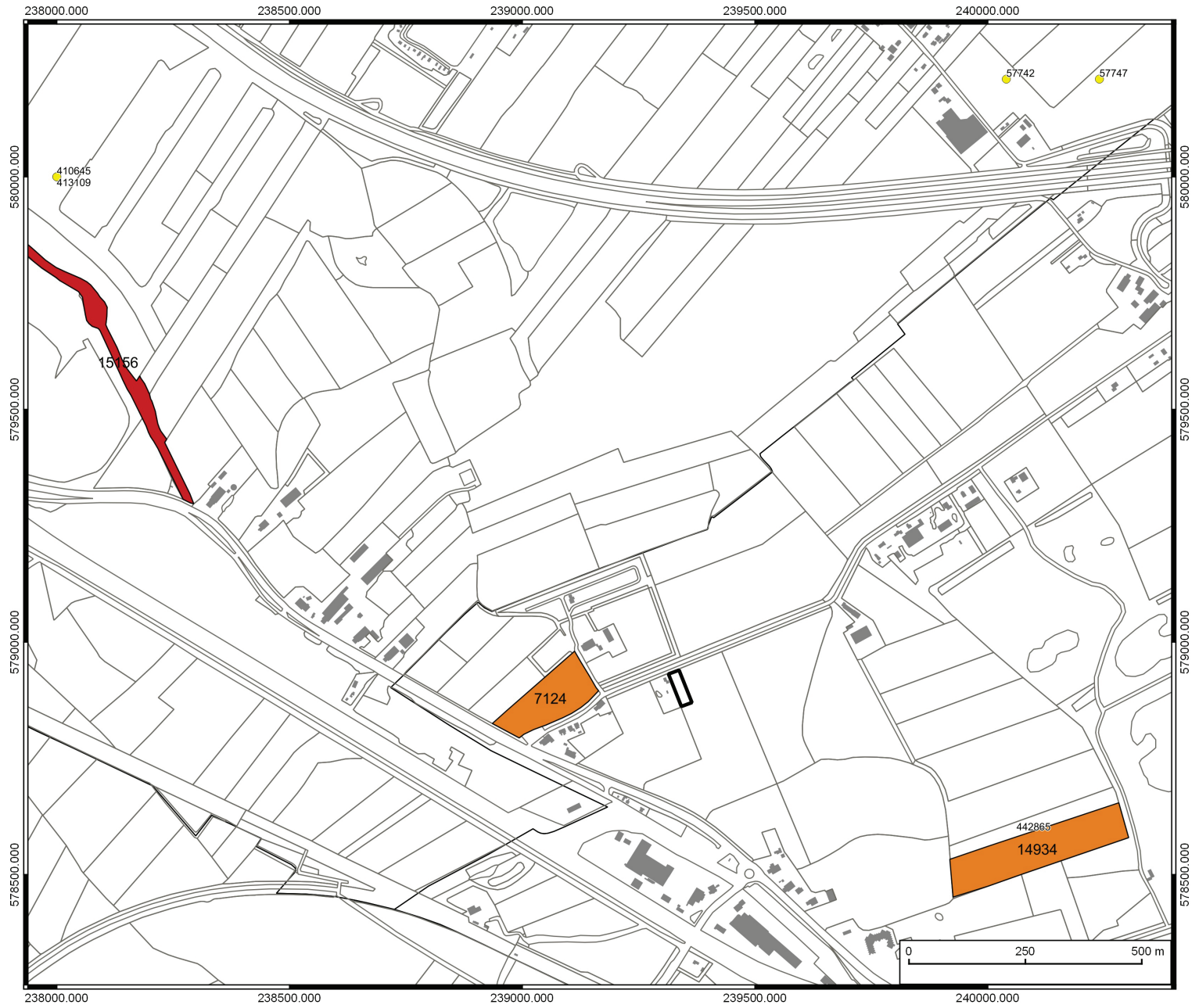
NAP hoogte in meters

- 2.358800
- 1.317835
- 0.276870
- 0.764095
- 1.805060

Kaart archeologie

Woortmansdijk 18 te Westerbroek

Legenda

- Plangebied Woortmansdijk 18 te Wsterbroek
- Terrein van archeologische waarde
- Terrein van hoge archeologische waarde
- Terrein van zeer hoge archeologische waarde
- Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd
- Archeologische vondstmeldingen
- Archeologische waarnemingen

